

Hol van a polinéziaiak őshazája?

1947-ben egy kalandos vállalkozás keltette fel a figyelmet világszerte a polinéziaiak eredetének kérdése iránt. Egy norvég zoológus, Thor Heyerdahl, Callao perui kikötőből néhány társával együtt balsafatutajra szállt, hogy a szelek és az áramlatok erejét kihasználva a kelet-polinéziai szigeteken kössön ki és ezzel bebizonyítsa a polinéziaiak amerikai eredetét. A tutajútról írott, s számos nyelvre lefordított könyv és az expedícióról készített film egycsapásra híressé tette a norvég kutatót, akit a Húsvét-szigeteken folytatott kutatásai, főleg ásatásai s „Aku-aku” című könyve még népszerűbbé tett.

A két, a polinéziaiak amerikai eredetét hatásosan bizonyítani látszó munkán kívül van Heyerdahl-nak még egy nem kevésbé érdekes, de inkább csak a szakkörök előtt ismert műve, mely „Amerikai indiánok a Pacifikumban – A Kon-Tiki expedíció teóriája” (Stockholm, 1952) címmel több mint 800 oldalon állítja össze a tudományos érveket elméletének az alátámasztására. Heyerdahl elmélete azonban szemben áll minden számottevő nyelvész és néprajztudós álláspontjával. Nézzük, mi ez az álláspont, mik a bizonyítékok. Hogyan és mint kívánja Heyerdahl bizonyítani ennek ellenkezőjét!

Polinéziának nevezzük Dumont d'Urville (1832) elnevezése szerint a Csendes-óceánban, az Egyenlítő két oldalán elterülő szigeteket, azon a hatalmas háromszögön belül, melynek északi csúcsát a Hawaii-szigetek, déli hegyét Új-Zéland, legkeletibb pontját pedig a Húsvét-sziget alkotja. A vulkanikus eredetű vagy korallszigeteken élő, fejlett neolitikus (újkőkori) kultúrájú lakossággal első ízben James Cook foglalkozott a XVIII. században három felfedező útja alkalmával. Ő állapította meg a polinéziai háromszögön belüli szigetek lakosságának nyelvi és kulturális egységét s ő vetette fel elsőként a polinéziaiak eredetének kérdését is. Cook a polinéziai nyelvjárások és az indonéziai nyelvek közötti egyezések alapján a polinéziaiakat nyugati, indonéziai eredetűnek tartotta s az őt követő csaknem két évszázad kutatásai is mind ezt az első hipotézist igazolták. Az eredet kérdésének tisztázása természetesen nem könnyű feladat s nem egy tudománynak kellett eredményeit összegeznie, hogy a polinéziai vándorlás feltehető kiinduló helyét, időpontját és útvonalát megállapíthassa. Vegyük sorra a bizonyítékokat és a még tisztázatlan kérdéseket.

A polinéziaiak nyugati eredetéhez, dél-ázsiai (indiai, hátsó-indiai vagy dél-kínai) őshazájához a legfontosabb bizonyítékot a nyelvészet szolgáltatja. Valamennyi nyelvész egybehangzó megállapítása, hogy a polinéziai — egymástól alig eltérő — dialektusok az indonéziai nyelvek legnagyobb részével együtt az ausztronéz vagy maláj-polinéziai nyelvcsaládhoz tartoznak. A német Kähler újabban még tovább megy, s úgy véli, hogy az indonéziai és a polinéziai nyelveket nyelvtani szerkezetük és szókészletük alapján egyetlen csoportba, az indonéziai

csoportba kell sorolnunk. Ugyancsak a nyelvészet szolgáltatta az első támpontot a polinéziai vándorlás időpontjára is. Abból a tényből ugyanis, hogy az indonéziai nyelvekben vannak szanszkrit szavak, a polinéziaiakban pedig nincsenek, az a következtetés vonható le, hogy a nyelvek szétválására, a polinéziai vándorlásokra az indiai hatás előtt, tehát vagy az időszámításunk előtti első évezredben, vagy időszámításunk első századaiban kellett sor kerülnie.

A nyelvészet megállapítását az egyetemes néprajz s ehhez kapcsolódóan a régészet bizonyítékai támasztják alá. E két tudomány – írástalan társadalmak esetében – következtetéseit az összehasonlítás és a földrajzi elterjedés vizsgálata alapján vonja le, a kulturális és a társadalmi élet egész területére vonatkozóan. A kifinomult módszerek, a különféle szempontok szerint végzett vizsgálatok, melyek a teljes Pacifikum körüli területre, tehát Amerikára, Ázsiára, Óceániára, Indonéziára egyaránt kiterjednek, arra utalnak, hogy a polinéziai kultúra lényeges elemeinek eredetét Indonéziában és Hátsó-Indiában kell keresnünk. A legfontosabb polinéziai eszközök, a négyélű és a vállas baltapengék elterjedése a neolitikus hátsó-indiai régészeti lelőhelyektől Indonézián keresztül a legtávolabbi polinéziai szigetekig nyúlik. A legfontosabb polinéziai közlekedő eszköz, a vendéghajós csónak alapformáit a hátsó-indiai folyókon találjuk meg s ugyanebbe az irányba mutat például a horogformák elterjedése vagy az Indiától a Húsvét-szigetekig mindenütt előforduló megalitikus – óriási köemlékek – állításának a szokása is. A vándorlások útvonalának és időpontjának a tisztázásában – ez előbb említett anyagi kultúrák mellett – fontos szerepet játszik a mitológiának és a főnöki genealógiának, családfáknak a vizsgálata. Az utóbbiak egészen az ötödik századig nyúlnak vissza – generációnként átlagosan 30-40 évet számítva – s megbízhatóságukat mutatja, hogy az új-zélandi betelepülésnek ezzel a módszerrel kiszámított 1350 körüli időpontját a legújabb rádiókarbonos időszámítás is megerősítette.

A mítoszokból, melyek elsősorban a Polinézián belüli vándorlások útvonalára és kiinduló szigeteire adnak támpontot, kielemezhető, hogy két központtal kell számolnunk egy régebbivel, a nyugat-polinéziai Szamoával és egy újabbal, a kelet-polinéziai Társaság-szigetekkel. A Társaság-szigetek betelepülése Szamoából ment végbe s a Társaság-szigetektől kiindult csoportok érték el végül a X-XV. század közötti időkben Hawaiit, Új-Zélandot és a Húsvét-szigetet. De nyugat felé utalnak a halotti szellemek honáról kialakult képzetek is: a hiedelem szerint a szellemek a naplemente irányába távoznak, az ősapák lakóhelyére.

Az útvonal azonban, melyet a polinéziaiak ősei követtek, míg Szamoát elérték, még mindig vitatott. Lényegében két, jelenleg egyaránt valószínűnek tűnő felfogás áll szemben egymással: az egyik szerint a vándorlás útvonala a Fülöp-szigeteken, Mikronézián, majd a nyugat-polinéziai szigetek láncán keresztül vezettek Szamoába, a másik nézet szerint a kelet-indonéziai szigetekről Új-Guinea északi partja mentén, majd a melanéziai szigetcsoportokon (Salamon szigetek, Új-Hebridák, Fidzsi) keresztül érték el a vendéghajós csónakok Szamoát. A kérdés

lényegén mindez mit sem változtat, annál kevésbé sem, mivel nem egy, hanem több különböző időpontban végbemenő s más-más hatásokat közvetítő vándorlások eltérő útvonalairól beszélhetünk.

Ugyancsak nyugati irányba, Indonézia és Dél-Ázsia felé mutatnak a botanikai és a zoológiai vizsgálatok eredményei, melyek szerint a termesztett növények, de a parti növények túlnyomó többsége (kenyérfa, kókuszpálma, banán, cukornád, táró, yam), s a domesztikált állatok is (disznó, kutya, baromfi) óvilági eredetűek.

Van azonban a polinéziai eredetkérdésnek néhány olyan pontja is, mely továbbra is problematikus s melyre a kutatásnak jelenleg még nem sikerült teljesen megnyugtató választ adni. E problémák részben antropológiai, részben botanikai jellegűek. Az embertani vizsgálatok azt mutatják, hogy a polinéziaiak rassz jellegének van egy europid összetevője is. Ez valamilyen polinéziai-europid érintkezésre utal. Egyébként a polinéziaiak „árjaságát” a német rasszantropológusok már a két világháború közötti időkben feltételezték.

A botanikában az okozott problémát, hogy a polinéziai szigetek néhány növénye, elsősorban az édesburgonya (*Ipomoea batatas*), egy tökfajta (*Lagenaria vulgaris*) és a 26-kromoszómás gyapot kétségkívül amerikai eredetű s mint kimutatták, már a felfedezés előtti időkben ismerték és termesztették a polinéziai szigetekben.

Heyerdahl, részben az említett problémák és más egyezések alapján veti fel a polinéziaiak amerikai eredetét. Nézete szerint Polinézia benépesülése két irányból, két időpontban ment végbe. Az első vándorlás Peruból indult ki az időszámításunk szerinti V. században. Ezzel a vándorlással – a korábban Észak-Afrikából, illetve a Kanári-szigetekről Peruba került – kaukazoid, fehérbőrű és szakállas emberek jutottak el az ekkor még lakatlan kelet-polinéziai szigetekre. A második vándorlás Észak-Nyugat-Amerikából indult ki, i. sz. 1100-1300 körüli időkben, s ezzel a Bering-szoroson átkelt mongoloid telepések érték el Hawaiit.

Heyerdahl szerint a polinéziaiak rasszjellege – mongoloid-europid – továbbá az amerikai kultúrnövények ittléte így világosan megmagyarázható s ennek a vándorlásnak tulajdoníthatók a polinéziai-amerikai kulturális egyezések többsége is.

Ezek a megállapítások azonban az „*Amerikai indiánok a Pacifikumban*” című mű

adathalmaz és Heyerdahl kalandos tutajútja ellenére sem bizonyíthatók. Az az összehasonlító módszer, amelyet Heyerdahl alkalmaz, nem megbízható; jelen esetben ugyanis nem elegendő csak a polinéziai és – amint ezt Heyerdahl tette – csak az amerikai kultúra egybevetése, hanem a vizsgált jelenségeket az egész csendes-óceáni térségben kell figyelembe venni. Ha pedig ezt tesszük, kitűnik, hogy a Heyerdahl által felsorakoztatott párhuzamok, egyezések nem utalnak szükségszerű kapcsolatra, mivel ezek Hátsó-Indiától Dél-Amerikáig s Indonéziában meg Óceániában is megtalálhatók. Nyilvánvalóbb, hogy ebben az esetben elsősorban az a terület jön őshazaként számításba, mely felé a nyelv és a hagyományok is mutatnak. Ezeket az adatokat tehát számításán kívül hagyhatjuk.

Heyerdahl másik érve az, hogy az uralkodó szélirány és az áramlások is valószínűsítik a Dél-Amerikából és Észak-Nyugat-Amerikából történő betelepülést. A szélirány azonban Polinéziában nem kizárólagosan kelet-nyugati irányú, s mint a meteorológiai feljegyzésekből tudjuk, például Szamoán januárban 20, februárban 48, márciusban 28, decemberben 18, a Húsvét-szigeten májusban 32, júniusban 33, júliusban 29, augusztusban 26, szeptemberben 29 a nyugati szelek száma. S tudjuk azt is, hogy a polinéziaiak, akiket nem ok nélkül neveznek a Csendes-óceán vikingjeinek, kitűnő hajósok s vendéghajós csónakjaik szerkezete, az árbócok és a vitorlázat elhelyezése lehetővé tette a széllal szembeni lavírozást is.

Heyerdahl érvei között szerepel a perui Kon Tiki Virakocsa és a polinéziai (főleg Marquesas-szigetek és Új-Zéland) tiki szavak egyezése is. A szóegyezés azonban itt nem fogható fel a kapcsolat bizonyítékának, mivel Peruban Tiki félisten, illetve kultúrhérosz, a polinéziai tiki pedig a termékenység jelképe, a két kifejezés azonossága tehát véletlen egyezésnek tekinthető.

Az időpontok kérdésére az egzaktan tekinthető radiokarbonos időszámítás adatai adnak választ. Az úgynevezett Tiahuanaco-kultúra, melyet Heyerdahl a kaukazoid fajtához kapcsol, s mely szerinte az V. században szűnt meg, az újabb datálás szerint a VIII. században ért véget. Ugyanakkor a polinéziai szigeteken végzett radiokarbon vizsgálatok Hawaiiiban 900-1100 közötti időkre, a Marquesas-szigeteken i. e. 120 tájára, Fidzsin pedig időszámításunk kezdete körüli időkre, illetve megtelepülésre mutatnak.

Ha azonban elvetjük Heyerdahl elméletét a polinéziai szigetek Amerikából történő benépesedéséről, hogyan magyarázhatók meg mégis a polinéziai népesség európai antropológiai jellegzetességei, hogyan kerültek amerikai eredetű kultúrnövények Polinéziába, minek tulajdoníthatók az amerikai-polinéziai kulturális egyezések s végezetül, mivel magyarázható a perui és kaliforniai tengerpartokon ásatásokból előkerült polinéziai típusú eszközök megjelenése?

E kérdésekre részben bizonyított, részben még hipotetikus válaszokat adhatunk. Ahhoz, hogy a polinéziaiakon europid jellegzetességek figyelhetők meg, nem szükséges feltételeznünk azt, hogy az europid népesség előbb Dél-Amerikába, majd innen Polinéziába vándorolt. Inkább az a valószínűbb, hogy már a hátsó-indiai őshazában létrejött bizonyos előpolinéziai-kaukazoid kapcsolat.

Az amerikai-polinéziai kulturális egyezések legnagyobb részükben egy közös kulturális központra, minden bizonnyal Dél-Kínára vezethetők vissza, ahonnan ezek a jelenségek Indonézián, Melanézián és Mikronézián keresztül Polinéziába, északi irányban pedig az ázsiai szárazföld keleti partjai mentén a Bering-szoroson keresztül Amerikába eljutottak. A fennmaradó két kérdés közül az utóbbi az egyszerűbb, mivel a leletek nyilvánvalóan az amerikai partokra vetődött polinéziai hajósoktól származnak. Ha arra gondolunk, hogy a Társaság-szigetektől a XIV. században polinéziai hajósok eljutottak Új-Zélandba, akkor ennek az útnak a megtétele valószínűsíthető s ezt támasztja alá három amerikai polinéziai vendéghajós csónakon megtett útja Hawaiiból Kaliforniába is.

Csakis így képzelhető el az amerikai kultúrnövények polinéziai megjelenése: polinéziai hajósok eljutva Amerikába, onnan vissza is tértek szigeteikre, magukkal hozva néhány amerikai növényt. Hogy ilyen út lehetséges, ennek legjobb bizonyítéka éppen Heyerdahl tutajútja, s ha a norvég zoológusnak sikerült a primitív, csak partmenti hajózásban használt, nehézkes járművel átvergődni Polinéziába, mennyivel könnyebben megtehették a hosszú tengeri utakhoz hozzászokott polinéziaiak a szigeteikre visszavezető utat gyorsjáratú, a hullámmásznak ellenálló, távolsági utakra épített csónakjaikkal.

Forrás: Élet és Tudomány 1964. XIX. évfolyam, 2. szám. 82-86.